

צבא כמכשיר במלחמה

מצודים במלחמה

צבא יכול לשמש בידי הדרג שמעליו – הדרג המדיני – כמכשיר להשיג יעדים במדיניות החוץ. כדי להשיג את היעדים עומדים לרשות הדרג המדיני אמצעים – דיפלומטיים, כלכליים וצבאיים – שיופעלו בנפרד, או במשולב. ממשלה יכולה להפעיל את הדיפלומטים שלה, אנשי מסחר וכלכלה ואת צבאה. לעתים מפעילה ההנהגה המדינית את שלושת הגורמים, או שניים מהם, במשולב, לעתים תפעיל רק אחד מהם. לעתים היא מפעילה את הצבא במשולב עם מאמציה הדיפלומטיים, או עם מאמציה הכלכליים, אך לרוב תיטה להפעילו רק לאחר מיצוי מאמציה האחרים.

ייחוד הצבא, לעומת שני האמצעים האחרים, ביכולתו לגרום הרס במהלך הפעלתו להשתלטות על שטח, ולגרום אבדות – בנפש ובציוד. הפעלתו נועדה לכפות – באמצעות גרימת אבדות בנפש, בציוד, או בשטח – על מדינה אחרת מעשה, או מחדל, שהדרג המדיני מעריך, שבלא הפעלת הצבא לא תהיה מוכנה לעשותם. לנוכח העובדה, שהפעלת צבא כרוכה גם באבדן חיים (וציוד) לכוח התוקף, תיטה, כאמור, ההנהגה המדינית להפעילו רק כאמצעי אחרון – משהפעלת האמצעים האחרים לא תישא את הפירות המיוחלים. עם זאת יכול לעתים האיום בהפעלה של כוח צבאי לשאת פרי, בלא צורך להפעילו ממש.

במטרות המלחמה ניתן להבחין במדרג. בראש המדרג עומדות המטרות, ששואפת ההנהגה המדינית להשיג מהמלחמה. כאן ניתן להבחין בין שני סוגים של מטרות:

- ★ כאלו שמן ההכרח להשיגן – שלהשגתן הוחלט לצאת למלחמה, ואם לא הושגו, ניתן לקבוע, כי לא הושגו מטרות המלחמה
- ★ כאלו שרצוי להשיגן, אך לא הכרחי – למען השגתן בלבד לא תחליט ההנהגה מדינית לצאת למלחמה; אך אם ממילא יצאה למלחמה, היתה רוצה להשיג גם אותן – כתוצאות-לוואי.

מה רצתה הנהגת מצרים להשיג כאשר החליטה לצאת למלחמת יום הכיפורים? האם ניסתה להשיג זאת בדרכים אחרות? האם הבחינה בין מטרות, שהכרח להשיגן באמצעות המלחמה, לבין מטרות, שרצוי להשיגן? האם נבחנו המשימות הללו בדרישיח עם הצבא? האם נבחנה יכולתו לבצען? האם ביקשו הכוחות המזוינים של מצרים מהדרג המדיני לנקוט אמצעים, שיקלו על השגת משימותיהם, או יאפשרו אותן, ואם כן – האם נקט הדרג המדיני בצעדים הללו? האם שונו משימות, שהצבא המצרי טען, כי אינו יכול לבצען? מה היו שיקולי הצבא המצרי בבואו לקבוע את השיטה להשגת משימותיו? האם התגלעו ניגודים בין שיקולים צבאיים לשיקולים מדיניים? כיצד הכריע הדרג המדיני בסוגיה, ואילו השפעות היו להכרעתו על המערכה? האם היה מתאם בין התוצאות הצבאיות של המלחמה לבין תוצאותיה המדיניות? ובעיקר, האם השיגה ההנהגה המדינית המצרית את התוצאות, שרצתה להשיג בהפעלת צבאה?

דיניות הולץ:

זם הכיפורים

סאיל (מיל') שמעון גולן

למשל, בצד הישראלי של המתרס במלחמת יום הכיפורים הצביעו השיקולים הצבאיים על הצורך להנחית מכה אווירית מקדימה, בעוד שהשיקולים המדיניים הצביעו על צורך להימנע מכך.

- * להשיג את מטרותיו. ייתכן גם מקרה הפוך – הצבא השיג רק חלק ממטרותיו, ולמרות זאת השכילה ההנהגה המדינית להשיג את מלוא מטרותיה.
- ניתן לבחון את התוצאות במועדים שונים: את התוצאות הצבאיות נכון, לרוב, לבחון מיד עם סיום הקרבות. לא כן לגבי התוצאות המדיניות. מלחמה משפיעה על מכלול רב של גורמים, ולעתים יוצרת תהליכים ארוכי-טווח. לכן, ייתכן, כי בחינת תוצאות מלחמה סמוך לסיומה תיתן תוצאה מסוימת, בעוד שבחינתן כעבור זמן תצביע על תוצאות שונות. פרספקטיבה היסטורית יכולה להעניק נקודות דאות שונות.

תכנית להסדרים מדיניים

בעשרים ושמונה בספטמבר 1970 מת גמאל עבד-אלנאצר, נשיא מצרים, ובמקומו נבחר אנואר סאדאת, שהחל לכהן כנשיא בשבעה-עשר באוקטובר 1970. למשקיפים נראתה זו בחירה של פשרה – סאדאת נחשב לאיש חלש, וצפו, כי לא יאריך ימים בכהונתו. והנה, בתום כשלוש שנים לכהונתו הפתיע סאדאת את ישראל, את העולם ואת עמו, ושלח את כוחותיו המזוינים למערכה נגד ישראל. החלטתו היתה דוגמה בולטת להפעלת צבא להשגת מטרות מדיניות.

כמה חודשים לאחר מלחמת ששת הימים פתחה מצרים במלחמת התשה, כדי להפעיל על ישראל מערכת משולבת של לחצים מדיניים ושל לחצים צבאיים, שיאלצו לפנות את סיני, ולחזור לגבולות טרם מלחמת ששת הימים. "מה שנלקח בכוח יוחזר רק בכוח", הכריז עבד-אלנאצר. מלחמת ההתשה נמשכה עד שבעה באוגוסט 1970. באותו לילה נכנסה לתוקפה הפסקת-אש, שנקבעה לשלושה חודשים. מלחמת ההתשה הסתיימה בלא שמצרים השיגה את המטרה, שקיוותה להשיג באמצעותה.

זמן קצר לאחר שנכנס סאדאת לתפקיד הנשיא נשמעו משני צדי התעלה הצעות לתכניות להסדר חלקי בתעלת סואץ. בצד הישראלי העלה משה דיין, שר הביטחון,

לאחר קביעת המטרות תיבחן השיטה להשגתן וכיצד על הצבא לממשן. ההנהגה המדינית תבהיר לצבא את משימותיו, קרי את המטרות, שהיא מצפה שהצבא ישיג למען הגשמת המטרות שהגדירה. הבהרת המטרות תיעשה במשותף עם הצבא, כדי לברר עמו האם יוכל לעמוד במשימות ומה האמצעים ומסגרת הזמן, הדרושים לשם כך. בשל הדיון הזה ייתכן, כי יהיה על הדרג המדיני לצמצם את המשימות, שיטיל על הצבא, או אף להחליט, כי אין הנסיבות כשרות לצאת למלחמה, שכן אין הצבא יכול להשיג את המשימות, שרצתה ההנהגה להשיג בהפעלתו.

יש דרסיטריות ביחסים בין הצבא לבין המטרות המדיניות. מחד גיסא הפעלת צבא הנה אמצעי להשיג את המטרה, ומאידך גיסא האמצעים האחרים (דיפלומטיה וכלכלה), יוצרים תנאים, שיאפשרו לצבא להשיג את המטרות.

טרם המלחמה וגם במהלכה עלולים להתגלות ניגודים בין שיקולים מדיניים לבין שיקולים צבאיים. ייתכן, כי שיקולים צבאיים טהורים יצביעו על צורך לנקוט מהלך מסוים, בעוד ששיקולים מדיניים יצריכו להימנע ממנו, או להיפך. * ההכרעה במקרה הזה בידי הדרג המדיני, ולרוב ייטה להעדיף את השיקול המדיני על השיקול הצבאי. הכרעה כזו עלולה לעתים להכביד על פעולת הצבא, ולהקשות על יכולתו להשיג את יעדיו; ואילו הכרעה שתעדיף את השיקולים הצבאיים, עלולה ליצור אווירה בין-לאומית, שתקשה על המערכה הדיפלומטית, הנחוצה להשיג תנאים נוחים לפעולה הצבאית – תביא להפסקת המלחמה בטרם עת, להארכתה בניגוד לאינטרסים של היוזם, או לאי-אספקת נשק, הדרוש להמשך המערכה הצבאית.

מלחמה נועדה להשיג מטרות. לפיכך, יש לבדוק האם, אכן, השיג היוזם את מטרותיו. אפשר לבחון זאת בשתי רמות – צבאית ומדינית. עם זאת, יש לזכור, כי לא די בתוצאות הצבאיות. לעתים בשל תנאים מדיניים, או בשל ניהול כושל של הדרג המדיני, לא הצליח האחרון

על היחס המזלזל בסאדאת ראו, למשל, אנואר סאדאת, סיפור חייו, ע' 164; סעד אלדין שאזלי, חציית התעלה, ע' 67; יצחק רבין, פנקס שירות, ע' 325; Henry Kissinger, Years of Upheaval Little Brown and Company, Boston, Toronto, 1982 (להלן: קסינג'ר – שנים), עמ' 20.

2. יהושע רביב, ע' 6; גד יעקבי, כחוט השערה, עמ' 61-64; חיים הרצוג, מלחמת יום הכיפורים, ע' 31.
3. חצב, מלחמת רמ'אן – הסיבוב הערבי-ישראלי הרביעי – אוקטובר 1973, עמ' 5-6; מרדכי גזית, תהליך השלום 1969-1973, ע' 81; סאדאת, ע' 167; הרצוג, ע' 30; סקירה חודשית, פברואר-מאוס 1971. המקור המלא ביותר הוא הראשון. בכל אחד מהאחרים מופיעים חלקים מהתכנית. מעניין, כי בספרו השמיט סאדאת את הסעיף, שבו היתה המחלוקת העיקרית עם ישראל – קישורו של ההסדר החלקי לנסיגת ישראל מכל סיני. ראו, למשל, גזית, ע' 107.
4. הנרי קסינג'ר, שנותי בבית הלבן, (הלן: קסינג'ר – שנותי), ע' 1316.
5. משה דיין, אבני דרך, ע' 512.
6. שם, ע' 525; גזית, ע' 77.
7. לפי דיין, הסכימה מצרים לבטל את מצב המלחמה, אך לא לעשות חוזה שלום. גזית, לעומת זאת, ציין (ע' 82), כי הביעה נכונות לחתום על חוזה שלום. כך גורס גם יעקבי (עמ' 94-95), שציטט בהקשר הזה מכתב של יוסף תקוע, שגריר ישראל בארם, שציין במפורש, "העובדה החשובה ביותר והחדשה בתשובה המצרית היא הסכמתה המפורשת של מצרים להגיע לידי הסכם שלום עם ישראל..." לפי עיתונות אותם ימים, אכן הביעה מצרים נכונות לחתום על חוזה שלום ובכך חדגה, בעצם, מאחד משלושת הלאומים של חרטום.
8. שם, שם (שני המקורות). גזית, עמ' 83-84.
9. שם, ע' 84; דיין, שם.
10. שם, שם. תא"ל יהושע רביב, המזכיר הצבאי של שר הביטחון, סיכם במאמרו את הפער בין עמדות שתי המדינות, וציין את התביעות, שהציגה ישראל, ונדחו על-ידי סאדאת, ובהן: התחייבות, שלא לחדש את הלוחמה – בעוד שסאדאת הציע הפסקת-אש מוגבלת בזמן; ראיית ההסדר החלקי כעומד בפני עצמו – בעוד שסאדאת דרש לראות בו שלב בדרך לנסיגה כוללת; מניעת חציית התעלה על-ידי

בשלהי שנת 1970 תכנית להסדר-ביניים, שלפיה תיסוג ישראל מרחק-מהמהעלה, ותאפשר למצרים לפותחה לשיט. דיין סבר, כי לאחר פתיחת התעלה לשיט יישאר אצל המצרים ואצל הסובייטים אינטרס להשאירה פתוחה.² בארבעה בפברואר 1971 העלה גם סאדאת תכנית להסדר חלקי בתעלת סואץ. באותו יום הכריז על הסכמתו להאריך את הפסקת-האש, שעמדה לפוג למחרת, בחודש נוסף, תוך תביעה שבמהלך החודש הזה תבוצע נסיגה חלקית של כוחות ישראליים מהגדה המזרחית של התעלה – כצעד ראשון בלוחזמנים, שייקבע במגמה לבצע את יתר סעיפי החלטת מועצת הביטחון – כלומר נסיגת ישראל לקווי ארבעה ביוני 1967. אם הדבר יתממש במהלך תקופה זו, תהיה מצרים מוכנה נלקות את תעלת סואץ, כדי לפותחה מחדש לשיט, ותסכים להארכת הפסקת-האש לתקופה מוגבלת, שבמהלכה יותוו סעיפי פתרון למשבר ולוחזמנים לנסיגת ישראל מכל השטחים.³ בניגוד לתכנית דיין, שראתה בנסיגה החלקית שלב ראשון להשגת שלום, הכריז נשיא מצרים, כי נסיגת ישראל תהיה שלב ראשון לנסיגתה עד קווי ארבעה ביוני 1967.

במהלך החודשים הבאים הכריזו הצדדים הכרזות שונות, וקיימו מגעים, באמצעות ארצות-הברית, לגבי הסדר חלקי.⁴ נסיגות נוספים להביא להסדר חלקי לא עלו יפה. לדברי ד"ר הנרי קסינג'ר, אז היועץ לביטחון לאומי של נשיא ארצות-הברית, לא התממש הסכם הביניים באותה תקופה משום שלשתי המדינות היו יעדים שונים לחלוטין: מצרים רצתה בהסכם הביניים כצעד ראשון לקראת נסיגה ישראלית מלאה, ואילו ישראל לא היתה מוכנה לכך – דיין העלה את רעיונו דווקא כאמצעי למנוע אותו סיכוי; ישראל ראתה בהסדר לנסיגה חלקית אמצעי לשיתוק הפעילות הדיפלומטית של ד"ר גונאר יארינג, הנציג האישי של מזכיר הארם, ולהגביל את המשא-והמתן למסגרת, שיוכל המבנה הפנימי של ישראל לשאת, ובעיקר – לדחות את הדיון בגבולות הסופיים; היא קיוותה, כי אם יתממש, יביא הסדר הביניים להארכת הפסקת-האש ולרגיעה במרחב התעלה. להערכת ד"ר קסינג'ר, לא היה להפרכת הכוחות שום סיכוי כל עוד צריך היה לשאת-ולתת אודותיה באותו הקשר כמו על ההסדר הכולל וכל עוד הצטיירה רק כשלב בהסדר.⁵

החלטה 242 של מועצת הביטחון היתה אמורה לשמש בסיס לשלום בין ישראל לבין שכנותיה, אולם כבר באחד בספטמבר 1967 החליטה ועידת הפסגה הערבית בחרטום על שלושת הלאומים: לא לחתום שלום עם ישראל, לא להכיר בה ולא לנהל משא-ומתן עמה.⁶ במהלך מלחמת ההתשה יזמה ארצות-הברית תכניות להסדר כולל בין ישראל לבין שכנותיה, שלא העלו דבר.

ד"ר יארינג ניסה את כוחו, וב-8 בפברואר 1971 הגיש לישראל ולמצרים מסמך משותף. מצרים התבקשה לחתום על הסכם שלום עם ישראל, ולהתחייב, על בסיס הדדי, לסיים את מצב המלחמה, להכיר בריבונות ישראל, בשלמותה הטריטוריאלית ובעצמאותה המדינית ולכבדן, הודעה בזכותו של כל צד לחיות בשלום בגבולות בטוחים

ומוכרים וכיבוד זכות זו ועוד. ישראל התבקשה להתחייב להסיג את כוחותיה משטח מצרים עד לגבול הבין-לאומי הקודם בין מצרים לבין שטח המנדט הבריטי על ארץ ישראל, מתוך הבנה, כי ייעשו הסדרים משביעירצון לכינון אזורים מפורזים; להסדרי ביטחון באזור שארם אלשיח' לשם הבטחת חופש שיט במצרי טיראן ולחופש שיט בתעלת סואץ.⁷

תשובות של שתי המדינות למסמך יארינג הראו עד כמה גדול הפער בעמדותיהן. מצרים הביעה, במכתב תשובתה בחמישה-עשר בפברואר 1971, הסכמה לתת את ההתחייבויות הנדרשות ממנה,⁸ לאחר שישראל תמלא אחר עוד כמה תנאים, ובהם התחייבות ליישב את בעיית הפליטים, ולסגת גם מרצועת עזה. במסמך המצרי נקבע עוד, כי מצרים סבורה, כי לא ייתכן שלום צודק ובר-קיימא באזור ללא נסיגה של ישראל מכלל השטחים שכבשה.⁹ ישראל הביעה, בתשובתה בעשרים ושישה בפברואר 1971 את דעתה החיובית על הסכמת מצרים לחתום על הסכם שלום, וכשם שנהגה מצרים הביעה נכונות למלא אחר התחייבויות שהתבקשו ממנה, תוך התנייתן בכמה תנאים.¹⁰ בעיקר, בלטה הבהרתה, כי לא תיסוג לקווים שלפני מלחמת ששת הימים.¹¹ חילוקי הדעות בין שתי המדינות נותרו בעינם, ולאחר כמה חודשים הפסיק יארינג את שליחותו, ומזכיר הארם לא מינה מתווך אחר במקומו.¹²

בד בבד עם הניסיונות להסדרים החלו להישמע בדברי סאדאת איומים במלחמה, אם הניסיונות הללו לא יניבו תוצאות של ממש. משתם החודש הנוסף, שהעניק להפסקת-האש, בשבעה במאוס 1971, לא האריכה סאדאת. מאותו מועד כבר לא שררה, רשמית, מבחינת מצרים, הפסקת-אש בינה לבין ישראל. בשמונה ביוני 1971 הכריז סאדאת בראשונה, כי שנת 1971 תהיה "שנת ההכרעה". צבא מצרים הגיע, לדבריו, לעוצמה, המאפשרת לו להחזיר מכה תחת מכה; ואם המאמצים המדיניים ייכשלו, יחודשו מעשי האיבה נגד ישראל. בנאומו הכריז סאדאת, כי הוא מוכן להקריב מיליון מצרים במלחמה נגד ישראל.¹³ שנת 1971 הסתיימה בלא הכרעה. בשלושה-עשר בינואר 1972 הסביר סאדאת, כי החליט לדחות את ההכרעה בין השאר בגלל "הערפל", שיצרה מלחמת הודו-פקיסטן, שהתחוללה בסוף השנה.¹⁴

שנת 1972 התאפיינה בתמורות ביחסי מצרים-ברית המועצות. בתחילת מאוס 1971 ביקר סאדאת בראשונה, כנשיא, במוסקווה. למן אותו ביקור ביקש לקבל סוגים מסוימים של נשק, והסובייטים הבטיחו לספק לו מערכות-נשק שונות, ובהן מטוסים "מיג" 25 ומטוסים מצוידים בטילים, על-מנת להגיע לאיזון עם ישראל, אך עד אביב 1972 לא עמדו בהבטחותיהם. אמנם, שלחו מערכות-נשק למצרים, אך לא מה שביקשה. אותה עת חלה הפשרה ביחסים הבין-מעצמתיים, ובעשרים במאי 1972 נערכה פסגה בין ריצ'ארד ניקסון, נשיא ארצות-הברית, לבין ליאוניד ברז'נייב, שליט ברית-המועצות. בהודעה משותפת, שפרסמו בתום פגישה זו, הומלץ על

הפוגה צבאית במזרח התיכון. הסובייטים הסבירו לסאדאת, כי לא הושגה שום התקדמות בנושא הסכסוך המזרחי תיכוני בשל היות השנה שנת-בחירות בארצות-הברית. סאדאת התאכזב מברית-המועצות – היא לא סיפקה למצרים את מערכות-הנשק הנחוצות, ולא סייעה לה מדינית. בשמונה-עשר ביולי 1972 הודיע סאדאת על סיום שליחותם של המומחים ושל היועצים הצבאיים במצרים.¹⁵ לפי פרופ' שמעון שמיר, הסיק סאדאת, כי ככל שמתחזקת ההגמוניה של ברית-המועצות במצרים, כן פוחתת נכונותה לסייע למצרים במערכה להחזרת השטחים. כלומר, נוכחות הרוסים במצרים אינה יתרון, אלא מכשלה. זאת ועוד, היא עלולה להכביד גם על היציאה למלחמה וגם על פנייה לארצות-הברית, כאשר תבוא שעתו של המהלך הדיפלומטי. עם החרפת החיכוכים עם ברית-המועצות החליט סאדאת לגרש את המומחים הסובייטיים.¹⁶ במערב וב ישראל פירשו את הצעד הזה כסימן לכך, שסאדאת החליט סופית לא לצאת למערכה צבאית, או, לפחות, כי מעשהו יגביל את יכולת מצרים לצאת למלחמה. בדיעבד, הגדיל סאדאת בצעד הזה את חופש פעולתו: הוא השתחרר מהפיקוח הסובייטי, שהגבילו.¹⁷

סאדאת ציין בספרו, כי מיד לאחר החלטתו לגרש את הסובייטים החל להתכונן למערכה. הוא החליט, כי צבא

מצרים יהיה מוכן לפתוח במלחמה בחמישה-עשר בנובמבר 1972.¹⁸ מסיבות שונות נדחתה פתיחת המלחמה. מאז שבע סאדאת עוד אכזבות בתחום המדיני. בתחילת שנת 1973, לאחר שנחתם הסכם להפסקת-אש בוויטנאם, רמזה ארצות-הברית, כי היא מתכוונת למלא תפקיד פעיל בקידום הסדר ביניים לפתיחת התעלה. מצרים פתחה במסע דיפלומטי: חאפז איסמעיל, יועצו של סאדאת, יצא בתחילת פברואר למסע בבירות שונות, ובעשרים וארבעה בפברואר נפגש עם הנשיא ניקסון ועם ד"ר קיסינג'ר.¹⁹ על שאירע בשיחות הללו יש גרסות שונות.²⁰ נראה, כי מבחינת מצרים היה מסעו מעין ניסיון אחרון לבחון האם יש סיכוי להגיע לפתרון הסכסוך באמצעות שתי מעצמות-העל. נראה, כי איסמעיל העלה תכנית בת שני שלבים: בשלב הראשון תיסוג ישראל מכל שטח מצרים עד "הקו הירוק", ותמורת זאת תתחייב מצרים לסיים את מצב המלחמה (כולל הפסקת הפעילות המלחמתית נגד ישראל וחופש שיט באילת ואולי גם בתעלת סואץ), ובשלב השני תגיע ישראל להסדרים עם סוריה ועם ירדן, תיערך ועידת שלום בין ישראל לבין הפלשתינים, ויושבו בעיית הפליטים ובעיית ירושלים. מהדד'ח, שמסר איסמעיל לנשיאו, למד סאדאת, כי כל עוד יישאר מצב הרגיעה בעינו, אין כל סיכוי, שארצות-הברית תשנה את מדיניותה, ותלחץ על ישראל לסגת.²¹

- כוחות מצריים ניכרים – כדרישת מצרים; נסיגה מאזור התעלה בלבד – בעוד שסאדאת דרש נסיגה עד קו אל-עריש-ראס-מוחמד. לדבריו, היו שתי התביעות הראשונות אברג'נף להסדר תיאור מפורט של השתלשלות הניסיונות השונים להסדר ראו בספר של יעקבי, שכתרת-המשנה שלו היא, "איך הוחמץ הסדר בין ישראל למצרים, ולא נמנעה מלחמת יום הכיפורים".
13. יעקבי, עמ' 139-140.
 14. דיין, ע' 528.
 15. סאדאת, עמ' 167-175; הרצוג, עמ' 32-33; דיין, ע' 528.
 16. שמעון שמיר, **מצרים בהנהגת סאדאת**, עמ' 98-99.
 17. סאדאת, ע' 175; הרצוג, עמ' 33-34; זאב שיף, **רעידת אדמה באוקטובר**, ע' 23; אריה חשביה, **מלחמת יום הכיפורים**, ע' 10.
 18. סאדאת, ע' 176.
 19. דיין, ע' 529.

20. ראו, למשל, רבין, עמ' 385-388; דיון, עמ' 529; גזית, עמ' 135-136; סאדאת, ע' 217.
21. נאום סאדאת, 26 במארס 1973.
22. דיון, ע' 529.
23. מלחמת רמ'אן, ע' 20.
24. הרצוג, ע' 34.
25. סאדאת, עמ' 163-164.
26. כך סיפר סאדאת בראיון עם עורך השבועון הלבנוני אלכסנדר אלערבי, לפי סימ'ת, 8 באוקטובר 1974.
27. Mohamed Heikal, The Road to Ramadan, Collins, London, 1975 (להלן: הייכל), עמ' 204-206.
28. ראו, למשל, A. Shl, Lester A. Shl, Israel and the Arabs, (ed.), The October 1973 War Facts on File New York, 1974, pp. 54-55.
29. סאדאת, בנאום ב-22 ביולי 1975 בפני הוועידה השלישית של "האיחוד הסוציאליסטי הערבי", מובא אצל אבי ש', ע' 16.
30. סאדאת בראיון בטלוויזיה הלבנונית, לפי סימ'ת, קאהיר, 9 באוקטובר 1974, מובא שם, שם.
31. סאדאת, ע' 164.
32. סאדאת בשיחה עם עיתונאים, שביקרו עמו בשניים באוקטובר 1974 בחדר המלחמה של הכוחות המזוינים - אלאח'באר, 3 באוקטובר 1974.

מסקנה זו עוד התחזקה לאחר שבפסגה השנייה בין ניקסון לבין ברז'נייב (18-26 ביוני 1973) לא הושגה כל התקדמות באשר לנושא המזרח התיכון. עוד קודם לכן; בעשרים ושישה במארס 1973 מינה עצמו סאדאת גם לראש ממשלה ולמושל הכללי של מצרים, וריכוז בידיו את הסמכות המבצעית, כהכנה לקראת המערכה הצבאית.²²

המניעים לבחירה בדרך המלחמה

שלושת הגורמים המצריים, שתיארו את המלחמה בספר, שיצא לאור כמה חודשים לאחר סיומה, כתבו בעניין:

בסוף שנת 1972 ניצלה מצרים את כל האמצעים המדיניים ואת כל האמצעים הדיפלומטיים, כדי להזיז את הבעיה ממצב של "לא-שלוש" ולא-מלחמה". קיבלנו את כל החלטות האר"ם ואת החלטות מועצת הביטחון; קיבלנו את כל היוזמות הבין-לאומיות; תמכנו במאמצים של המדינות הבלתי-מזדהות ושל המדינות האפריקניות וביזומה הראשונה והשנייה של רוג'רס [שר החוץ האמריקני] וביזומת יארינג בפברואר 1971. יתירה מזאת: הנשיא סאדאת העלה יוזמה פרטית באותו חודש, וחזר עליה במאי באותה שנה; וכן קיבלנו את ההצעה האמריקנית לשיחות קרבה. כן עדכנו חוזה ידידות עם ברית-המועצות במאי 1971.

כל זאת עשינו, כדי לטפל בקיפאון במצב במזרח התיכון, ועשינו זאת בתקווה להזיז את הבעיה, ולהגיע לפתרון צודק. כל זה עלה בתוהו מבלי שנגיע לתוצאה מתקבלת על הדעת....²³

כלומר, המטרה היתה להוציא את הטיפול בבעיה המזרח תיכונית מקיפאון, ולהגיע בסופו של דבר לחיסול כיבושה של אדמה מצרית בידי ישראל, ואולי גם לנסיגת ישראל מכל השטחים האחרים, שכבשה במלחמת ששת הימים, ולמה שקראה מצרים - "פתרון צודק" לבעיה הפלשתינית. כפי שכתב הרצוג, היה הקו המרכזי, שהדריך את סאדאת במדיניותו - להביא את ארצות-הברית להתערב ישירות בסכסוך במזרח התיכון, והוא השתכנע בהדרגה, כי בלא פעולה צבאית, לא יוכל להניע פעילות מדינית יעילה בשיתוף עמה.²⁴

ככל שהתמשך מצב "לא-שלוש" ולא-מלחמה בין ישראל לבין מצרים הורע מצב מצרים. בשנת 1973 הגיעה הכלכלה המצרית למשבר חמור.²⁵ לקופה הריקה ממילא נוספו ההוצאות השוטפות על החזקת הצבא. בשלושים בספטמבר 1973 דיווח סאדאת לחברי המועצה לביטחון לאומי, כי בתוך חודשיים לא תוכל מצרים לשלם אף מיל מהתחייבויותיה, ובשנת 1974 לא תוכל לקנות אף גרגיר חיטה.²⁶

חסנין היכל, שבתקופת נאצר היה העיתונאי המקורב ביותר לשלטון, תיאר בספרו את התדרדרות מצרים. על הקשיים הכלכליים נוספו קשיים רבים: אמינות המשטר - בפנים ובחוץ - התדרדרה כיוון שלא זו בלבד שהמשטר איבד את סיני, אלא שמאמציו להשיבו, ולמחות

את "חרפת הכיבוש", עלו בתוהו; סיום "שנת ההכרעה" בלא כל הכרעה עוד הרע את אמינות סאדאת. מאז 1967 גויסו הכוחות המזוינים במלואם, ושנה אחרי שנה "אכלו חול" במדבר, ולא נראה לכך סוף. רבים מהחיילים היו סטודנטים, שלימודיהם הופסקו, ולא ידעו מתי יוכלו לחדשם, וככל שחלף הזמן גבר חששם, כי אבדו סיכוייהם לקריירה מועילה. מצרים הפכה לצחוק בעיני העולם הערבי - בעודה טוענת להנהגתו ולהיותה מגינתו, לא הצליחה הנהגתה להנהיג אפילו את עמה, ולא להגן על אדמתה. ידידי מצרים - באפריקה, באסיה, ואפילו בפאריס ובלונדון - התייאשו ממנה, שכן למרות שנתנו לה את כל התמיכה המדינית שביקשה, לא הצליחה לנצלה להשגת מטרותיה.²⁷

המשך המצב המדיני נשא בחובו אפוא סכנה לשרידות של משטר סאדאת. מפעם לפעם פרצו מהומות - של סטודנטים ושל גורמים אחרים - ובהן נישאה, בין היתר, התביעה לצאת למלחמה.²⁸ בנאום אחרי המלחמה הסביר סאדאת:

מצב לא-שלוש ולא-מלחמה התארך, ומצאנו עצמנו ניצבים נוכח מצב דומה לזה [שהתפתח] בשנת 1948, כאשר ישיבתנו בחיבוק ידיים גרמה ליישוב הגבולות, שהשיגה ישראל באותה עת. ישראל והעולם השתכנעו, כי הערבים לא יילחמו, ולכן אין על ישראל לסגת אפילו שעל אחד מכיבושיה החדשים.²⁹ ובמקום אחר הסביר:

העולם כולו כבר איבד את אמונו בנו, ואנחנו התחלנו לאבד את האמון בעצמנו.³⁰ [לכן, הגיע למסקנה, כי] המפתח לכל - מבחינה מדינית, מבחינה כלכלית ומבחינה צבאית - הוא להמציא תקנה למצב, שנבע ממפלת 1967, כדי שנשיב לנו את ביטחוננו העצמי ואת ביטחון העולם בנו. המצב הכלכלי לא היה אלא אחד הממדים של הבעיה. המשימה היסודית היתה למחות את החרפה ואת ההשפלה, שנבעו ממפלת 1967....³¹ [לכן, הכרח, כי הקיפאון, שסבלנו ממנו יישבר, ואם לא נצליח במלחמה - יבוא שלב אחר, והעם ימשיך במערכה. יהיו אשר יהיו התוצאות [הצבאיות של המלחמה], ההישגים יהיו בכל מקרה לטובתנו.³²

גם במקורות מלפני המלחמה ניתן למצוא גישה זו. כך, למשל, הסביר ארנו דה-בורצ'גרייב, כתב בכיר של השבועון האמריקני "ניוזוויק", לסאדאת, בראיון, שערך עמו באביב 1972, את התיאוריה של "ד"ר קיסנינג'ר בדבר "הסדרים בברזל חס". "ד"ר קיסנינג'ר האמין, אמר דה-בורצ'גרייב, כי הדרך היחידה לפתרון סכסוך מדיני, שהוקפא זמן רב, היא "לחממו מחדש" בשטח, כדי לשנות את הנתונים. ואז, בהשפעת ההלם, ניתן לקרב את עמדות הצדדים היריבים; כך נעשה בוויטנאם, האם לא יוכל להיעשות במזרח התיכון? בתשעה באפריל 1973 כתב דה-בורצ'גרייב, כי לדברי עוזרים בכירים של נשיא מצרים, הגיע סאדאת למסקנה, כי למצרים אין כמעט מה להפסיד מחידוש המלחמה - אפילו תפסיד במלחמה, תהיה זו מפלה

צבאית וניצחון מדיני. הכל נרדמו בפרשת המשבר המזרחי תיכוני, אמר סאדאת לדה'בורצ'גרייב, הגיעה השעה לעזווע. הדיפלומטיה תימשך לפני המערכה, בעיצומה ולאחריה, הערבים לא יובסו לעולם תבוסה שלמה. יכולים אנו לספוג עוד כמה תבוסות דוגמת זו של 1967, אך לבסוף יהיה על הכובש הישראלי למשוך ידו מכיבושיו – הוא לא יוכל להתמיד בהם.³³ ברוח דומה כתב בסוף אותו חודש אחסאן אלקדוס, "עיתונאי החצר" של סאדאת, כי מצרים תילחם, הגם שהיא יודעת, כי אינה מסוגלת לנצח.³⁴

דברי דה'בורצ'גרייב מתיישבים היטב עם סיפורו של סאדאת אודות מה שהשיב ד"ר קסינג'ר לחאפז איסמעיל בפברואר ובאפריל 1973. לפי סאדאת, הציע ד"ר קסינג'ר לאיסמעיל להיות מציאותי, ולא לבנות על משאלות-לב. מצרים היא הצד המפסיד, ולכן אל לה לבוא בדרישות, שרק מנצחים יכולים לקבלן. "אפשר, שתוכלו לשנות את המציאות הקיימת – ובעקבות זאת, את גישתנו לפתרון – ואפשר, שלא תוכלו." הפתרונות ינבעו ממצב מצרים – אם תצליח לשנות את מצבה, יהיו הפתרונות שונים מאלה, שתוכל להשיג במצבה הנוכחי.

איני קורא לסאדאת לשנות את המצב הצבאי, שהרי אם ינסה לעשות זאת שוב תנחיל לכם ישראל תבוסה! ניצחונה יהיה גדול עוד יותר מזה, שנחלה בשנת 1967, והדבר יקשה עלינו לעשות משהו כלל.³⁵ נראה, כי סאדאת הסיק, כי עליו דווקא לצאת למלחמה, שכן בלא-מלחמה לא תיאות ארצות-הברית ללחוץ על ישראל להגיע לפתרון כלשהו, והקיפאון המעיק יישאר בעינו. כאמור, הניח סאדאת, כי המפתח לפתרון המשבר נמצא בידי ארצות-הברית, שמשפקת לישראל את אמצעי הלחימה המתוחכמים ביותר ואת הסיוע הכלכלי, שבלעדיו לא תוכל להמשיך ב"מדיניותה התוקפנית". לו רק רצתה ארצות-הברית, יכלה לנצל תלות זו לאלץ את ישראל לסגת מהשטחים שכבשה, כפי שעשתה אחרי מלחמת סיני. נוכח זאת הגיע למסקנה, כי הדרך היחידה לאלץ את ארצות-הברית לפעול כך, היא באמצעות מלחמה, שתעמיד בסכנה את האינטרסים החיוניים שלה.³⁶ זאת ועוד, מוועידות הפסגה הבין-מעצמתיות הסיק, כי האינטרסים, המשותפים לשתי מעצמות-העל, ומתבטאים ב"דטאנט", מובילים להקפאת הסכסוך עם ישראל.³⁷ לכן, נתפסה המלחמה כדרך היחידה, שיכולה לסכן את האינטרסים האלה. המעצמות הגדולות יאלצו להפסיק את המלחמה, שיזמו הערבים בניגוד לדעתן, והפסקת המלחמה תהיה מראש לטובת הערבים – ישראל תצטרך לשלם את המחיר.³⁸ סאדאת סבר, כי עצם היציאה למלחמה יניע תהליכים: השתלטות על שטח, ולו על עשרה ס"מ, בגדה המזרחית של התעלה, והחזקה בו מבלי שהישראליים יוכלו להזיז משם, תשנה את המצב המדיני מעיקרו.³⁹

היטיב להגדיר זאת סא'ל אבי שי:

אפילו כישלון במלחמה לא יוכל להיות גרוע מהמשך הקיפאון על כל אשר השתמע ממנו. לעומת זאת, עצם הפתיחה במלחמה עשויה להפגין את כוח

הרצון ואת המשך החיות של האומה המצרית, לשבור את מצב הקיפאון, וכך ייווצר מצב פוליטי-צבאי חדש באזור. להערכת סאדאת, המלחמה, כמו גם המצב החדש, יחייבו את המעצמות לטפל במשבר שנוצר לפני שתמצאנה עצמן על סף של עימות ישיר ביניהן. טיפול כזה במשבר, כשייעשה על רקע המלחמה, מן הדין, כי יקדם פתרון פוליטי למשבר המזרחי תיכוני, שיתאם, כך קיווה, מאוד ככל האפשר לשאיפות של הערבים, אם גם לא בהכרח במלואן.⁴⁰

לדברי שלושת הגנרלים המצריים, התקבלה ההחלטה להשתמש בכוח הצבאי, כאמצעי אחרון, משנכזה התקווה להשיג את המטרה באמצעים מדיניים.

ההחלטה היתה, כי יש להשתמש בגורם הצבאי, שהיא תולדה של השתכנועות ההנהגה המדינית וההנהגה הצבאית, כי לא נצא מהמצב הזה אלא בכוח מזוין, כאמצעי אחרון לשכנע את ישראל, כי אין תועלת מהמשך התוקפנות, מהמשך כיבוש השטחים הערביים בכוח, או מהתעלמות מהזכויות החוקיות של הערבים הפלשתינאים.⁴¹

יעדי מדיניות החוץ של מצרים, בהנהגת סאדאת, כלפי ישראל היו לאלצה לסגת מהשטחים, שכבשה במלחמת ששת הימים, ולשמור על זכויותיהם של הפלשתינאים.⁴² בחודשים הראשונים לשלטונו חיפש סאדאת דרכים לבחון את הדרך הדיפלומטית – לבדוק את יכולת ארצות-הברית להביא להסדר מדיני. משהגיע למסקנה, כי דרך זו לא תביא לתוצאות שקיווה בלא שיפעיל לחץ, בדמות מלחמה – בחר באופציה הצבאית. בהקשר הזה העיר פרופ' שמיר:

ההתבוננות בתפיסת "המלחמה המוגבלת" בתור אמצעי-לוחמה למהלכים דיפלומטיים, חיונית להבנת מדיניות סאדאת. במבט לאחור נעשה ברור עוד יותר, כי במרכז דרכו של סאדאת עומדת המגמה להשיג הסדר פוליטי בדרכים דיפלומטיות, וכי המלחמה ב-1973 היתה חריגה מדרך זו, שנועדה ליצור שוב תנאים, שיאפשרו לחזור בהצלחה לדרך המדינית העיקרית. לפיכך, לא היתה המלחמה – כפי שסברו רבים לאחר מלחמת יום הכיפורים – המכשיר העיקרי של סאדאת, שהמהלכים הדיפלומטיים רק באו לשרתה כביכול על-ידי יצירת מסך עשן של הונאה.⁴³

כפי שאמר סאדאת לדה'בורצ'גרייב באפריל 1973 – "הדיפלומטיה תימשך לפני המערכה, בעיצומה ולאחריה". מהאמור לעיל עולה, כי מטרת היסוד של סאדאת היתה לשבור את המצב של "לא-שלום ולא-מלחמה". הפעלת הצבא בכל מחיר נתפסה כגורם, שיחייב את המעצמות לקדם הסדר מדיני, ויניע תהליכים מדיניים, שהקפאתם נתפסה כהרת-אסון למצרים. כל זה יביא בסופו של התהליך ל"חיסול תוצאות התוקפנות" של ישראל ולהשבת סיני למצרים.

33. חשביה, ע' 14; ז'וט אליה, כתבת נובל אובזרוטר בקהיר, בתוך גילוי עיתונות העולם – מלחמת יום הכיפורים, ע' 20; ניוזוויק, 9 באפריל 1973.
34. אחסאן אלקדוס, המאמר השבועי של המצב המדיני, אח'באר אליום, 28 באפריל 1973.
35. סאדאת, ע' 217.
36. ראיון עם דה'בורצ'גרייב, ניוזוויק, 9 באפריל 1973; אח'באר אליום, שם.
37. Mervin and Bernard Kalb, Kissinger, New York, A Dell Book, 1975, p. 510.
38. אבי שי, שם.
39. סאדאת, ע' 184; הייכל, עמ' 181-180.
40. אבי שי, שם.
41. מלחמת רמ'אן, ע' 20.
42. לפי שמיר (ע' 94), הושארה הגדרת זכויותיהם של הפלשתינאים פתוחה לטווח רחב של אפשרויות – מהקמת מדינה פלשתינאית במקום ישראל ועד הקמתה לצדה.
43. שם, ע' 97.

מטרות המלחמה והשיטה להשיג

"מטרות אסטרטגיות", החייבות להיות בסיס לתכנית המבצעית:

- א. לאלץ את ישראל להילחם, בו זמנית, בשתי חזיתות.
- ב. לגרום לכוחות צה"ל אבדות בהיקף חסרת-קדים, שישאל לא תוכל לעמוד בו.
- ג. לאלץ את ישראל להימצא במצב של גיוס כללי ושל מלחמה ממושכת תקופה ארוכה ככל האפשר – מצב שלא תוכל להתמיד בו מבחינה כלכלית ומבחינה משאבי כוח-האדם שלרשותה.
- ד. לעורר את הסולידריות הערבית, הודות לעצם מעשה המלחמה, שמשמעותה תהיה "שהערבים יפעילו את מלוא העוצמה הצבאית והכלכלית שלרשותם".⁵³

על בסיס הנחיה זו ועל יסוד ניתוח יחסי הכוחות הצבאיים בין מצרים לבין ישראל, קבעו המתכננים המצריים מגמות להפעלת הכוח הצבאי:

- א. הפתעה אסטרטגית, שתושג על-ידי עצם מעשה המלחמה, שתפרוץ על רקע הסכמה כמעט כללית, כי מצרים ויתרה, בליט ברירה, על דרך המלחמה, ועל-ידי פרוץ המלחמה בשתי החזיתות – מצרית וסורית – ברזמנית.
- ב. פיצול עוצמת צה"ל ברמה האסטרטגית על-ידי פתיחת המלחמה בשתי החזיתות ברזמנית.
- ג. ניצול היתרון הכמותי של צבא מצרים (וההפתעה) על-ידי מתקפה בחזית רחבה ובעוצמה גדולה, שתחייב לפצל את עוצמת צה"ל ברמה האופרטיבית.
- ד. שחיקת חיל האוויר הישראלי – בפיצולו, בחיובו לפעול בסיוע לכוחות הקרקע ובשבירתו על מערך טילים נ"מ של כוחות הח"ר המצריים.
- ה. שחיקת השריון של צה"ל – על-ידי בניית מערך מוגן בראשהגשר, שיבוסס על כוחות ח"ר בעלי כושר עמידה נ"ט, שעליו יישברו התקפות-הנגד של צה"ל ושמירת עוצבות הטנקים המצריות לשלב הבא במערכה.⁵⁴

שאלה, שתשוב ותעלה בעקבות אחת ההתפתחויות במלחמה, היא מה הוא תחום הפעולה, שנקבע לכוחות; האם היה עליהם להיעצר בראשהגשר, שהשיגו בימים הראשונים למערכה, או שמא היתה כוונה לבצע מהלך נוסף, שבו היה עליהם להגיע עד למעבר מיתלה ולמעבר גידי?

סאדאת לא התייחס לכך בספרו. שלושת הגנרלים, שלפי כל הסימנים משקף ספרם את הדעות של אחד איסמעיל, שר המלחמה, כתבו, כי נקבע, כי המפקדה הכללית של הכוחות המצריים תתכנן השתלטות על ראשיגשר בעומק עשרה-חמישה עשר ק"מ בגדה המזרחית של התעלה תוך גרימת אבדות רבות ככל האפשר לאויב, תבלום כל התקפת-נגד של האויב, ותשמידה, ותהיה מוכנה "לבצע כל משימה קרבית נוספת, שתוטל לאחר מכן".⁵⁵ במקום אחר נכתב בספרם, כי תוכנן "לפתח התקפה מזרחית רק אחרי שתיגמר הקמת ראשיגשר

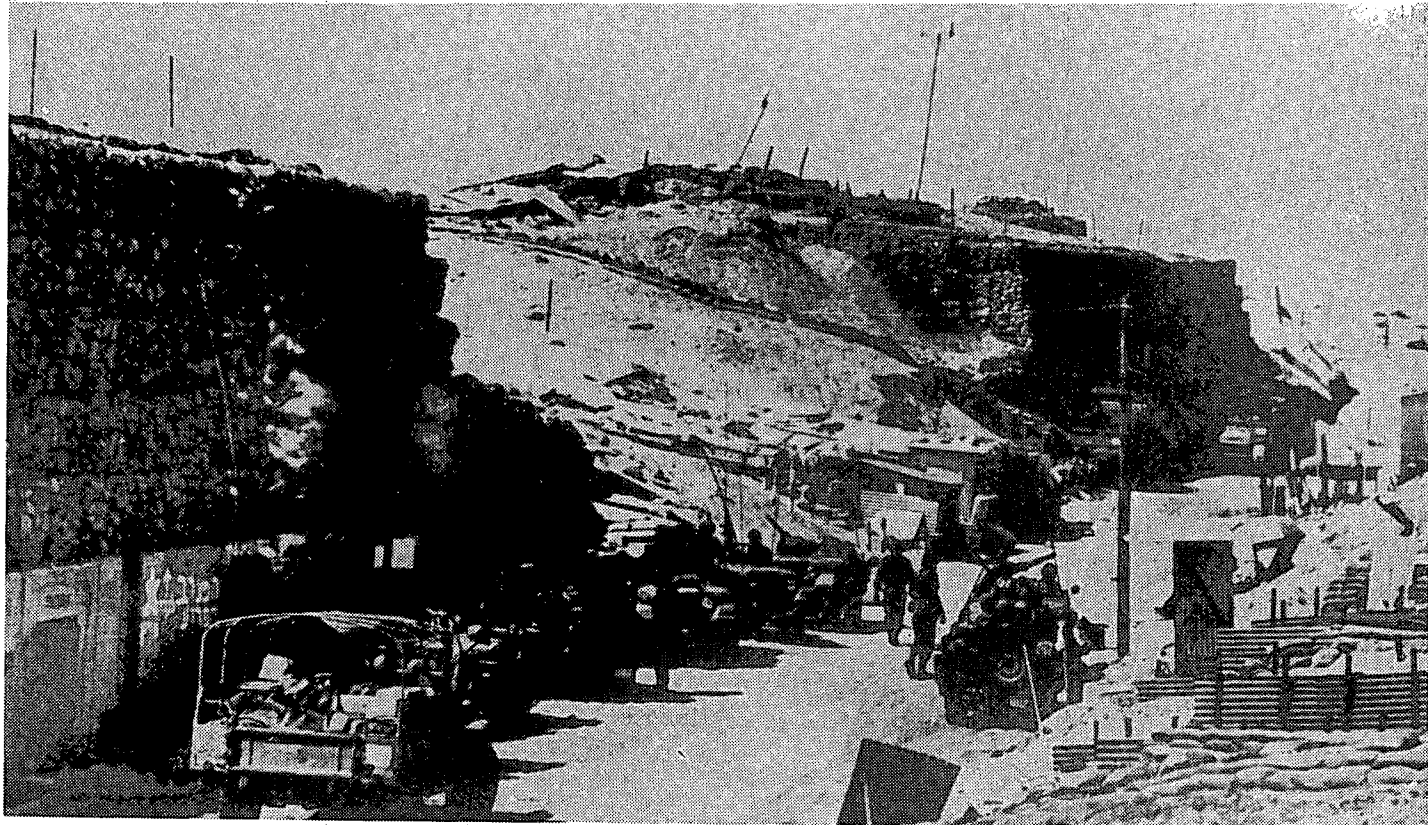
את ההחלטה לפתוח במלחמה קיבלו סאדאת וקבוצה מצומצמת של יועצים לאחר התלבטויות ממושכות, תוך בחינת המצב על היבטי השונים. סאדאת סיפר, כי לאחר גירוש הסובייטים ביולי 1972 הטיל על מוחמד צאדק, שר המלחמה, להכין את הצבא, כדי שיוכל להתחיל במלחמה בחמישה עשר בנובמבר 1972. "סעד אלדין שאולי, רמטכ"ל צבא מצרים, סיפר בזיכרונותיו, כי בחודש מאי הגיש לשר המלחמה תכנית למבצע צבאי מוגבל, אך צאדק דחה את התכנית, כיוון שחשב, כי מבצע כזה חסר ערך מדיני, או ערך צבאי. מדינית, הוא לא ישיג דבר משום שסיני יישאר בידי ישראל, ואילו צבאית, עלול קו ההגנה בסיני לגרום לצבא המצרי בעיות כבדות יותר מאשר לצה"ל, בעוד שהקו הקיים – קו התעלה – מהווה קו הגנה טבעי".⁵⁶

צאדק לא האמין בכוחו של מבצע צבאי מוגבל להביא לתוצאות מדיניות של ממש. הדרך היחידה, לדעתו, לתוצאות של ממש היא לכבוש את כל סיני. אך לשם כך, היה צורך בנושק חדש ומתוחכם, שברית-המועצות סירבה לספקו.⁵⁷ מסקנתו – בתנאים, ששררו באותה עת, אל לה למצרים לפתוח במלחמה, שכן היא עלולה להסתיים באסון.⁵⁸ סאדאת סיפר, כי, משהתברר לו כניוס של המועצה העליונה של הכוחות המזוינים בעשרים ושמונה באוקטובר 1972, כי צאדק לא ביצע את הנחיות, שהצבא יהיה מוכן לצאת למלחמה בנובמבר 1972, הוא הסיק, כי צאדק "לא רצה להילחם מפני שהתיירא מפני 'מערכה' בפועל ממש", והחליט להחליפו בגנרל אחד איסמעיל עלי.⁵⁹

החלפת שר המלחמה סימנה את פסילת התכנית לכיבוש כל סיני ואת ההתרכזות במלחמה המוגבלת להשגת תוצאות מדיניות. משנפסלה התכנית הכוללת עמדה בפני המחליטים בדרג המדיני ובדרג הצבאי בחירה בין שתי דרכי פעולה: חידוש מלחמת ההתשה, או מלחמה מוגבלת להשתלטות על שטח מצומצם. לאחר דיונים ממצים נפסלה מלחמת ההתשה משום שהניחו, כי ישראל לא תסכים לשוב אליה, ועל כל ניסיון מצרי לכפותה תגיב "בתגובה גדולה יותר, שתעלה מעל ומעבר לערכה המדיני ולערכה הצבאי".⁶⁰ מה גם שהעריכו, כי מלחמת ההתשה הסתיימה בלא שהביאה לכל שינוי, שביקשו להשיג באמצעותה.⁶¹

משנפסלה מלחמת ההתשה החלו המצרים לחשוב על הפעלה של מלוא עוצמתם הצבאית להשיג יעדים קרקעיים מוגבלים – שהיקפם יושפע מהנסיבות הבין-לאומיות ומהמגבלות של מערכות-הנושק שבידי הכוחות הלוחמים; כלומר, על מערכה צבאית, שתנחית על האויב מהלומה חזקה ביותר, שיוכל צבא מצרים להנחית, וכוחותיו יתכוננו כדבעי לבלום את מתקפות-הנגד של צה"ל.⁶² בהתבטאויותיו אחרי המלחמה הרבה סאדאת להדגיש את המלחמה כ"התמודדות עם דוקטרינת הביטחון של ישראל".⁶³ תכנית המתקפה נועדה לתת תשובה לדוקטרינה זו, ועל בסיס לימודה קבע סאדאת, בשלב מוקדם, ארבע

44. שם, ע' 178.
45. שאולי, ע' 19.
46. הייכל, ע' 180.
47. מוסא סברי (בהסבירו את הרקע לפיטורי צאדק), אלחואדת', 16 באוגוסט 1974.
48. סאדאת, עמ' 177-179.
49. אבי שי, ע' 16; מלחמת רמ'אן, עמ' 20-19.
50. אבי שי, שם; וראו ההערה שם, ע' 34. המסקנה המובעת בהערה זו מקבלת חיזוק נוסף בהנחיה האסטרטגית, שנתן הנשיא סאדאת לאחמד איסמעיל באחד באוקטובר 1973. שם נכתב, בין היתר: "מצרים ניסתה לבצע פעולות צבאיות מוגבלות בטבען ב'1967, אך כי בכללן 1969 וב'1970 ... אף כי בכללן היו להן תוצאות חשובות, הרי – מכל מיני טעמים – לא היה בפעולות הללו כדי להפעיל לחץ מספיק על האויב." (סאדאת, נספח ב', ע' 250).
51. אבי שי, שם; מלחמת רמ'אן, ע' 21.
52. לניתוח מרכיבי דוקטרינת הביטחון של ישראל, כפי שנראו למצרים, ראו מלחמת רמ'אן, עמ' 22-28, ואבי שי, ע' 16.
53. שם, עמ' 16-17.
54. שם, עמ' 17-18.
55. מלחמת רמ'אן, ע' 21.

ויסוכלו כל מהלומות-הנגד.⁵⁶ כלומר, תוכנן מהלך של התקדמות נוספת מזרחה, אך לא כמהלך אוטומטי, אלא כמהלך, שמותנה בהערכה, כי הושלם השלב הקודם.* שאזלי טען בספרו, כי המהלך הנוסף הזה נכלל בתכנית בשל אילוף מדיני, ולא התכוונו לבצעו כלל. לדבריו, לאור ניתוח מציאותי של יכולת צבא מצרים הגיעו למסקנה, כי לא המצרים יוכלו להשתלט אלא על שטח בעומק שבעה-תשעה ק"מ ממזרח לתעלה, והכינו את תכנית "הצריחים הגבוהים". במקביל, הוכנה תכנית "גרניט 2" – השתלטות על השטח עד המעברים. לדבריו, הציג את ניתוחו לשר המלחמה עלי עם כניסתו לתפקידו באוקטובר 1972, והשר הסכים עם ניתוחו. אולם סמוך לאפריל 1973 הורה לו להשיב לתחיה את "גרניט 2". איסמעיל הבהיר, כי הדבר נובע מכך, שסאדאת מנהל מגעים עם הסורים ליציאה משותפת למלחמה, וחוששים, כי אם יידעו הסורים, שמגמת המצרים לעצור במרחק קטן מחמישה עשר ק"מ מהתעלה, לא יסכימו לצאת למלחמה עם מצרים. לפיכך, הציע איסמעיל, לדברי שאזלי, להכין את "גרניט 2", כדי להשביע את רצון הסורים, והבטיח לו, כי לא תבוצע לעולם, אלא אם תיווצר שעת כושר יוצאת-דופן. כך, הוכנה "גרניט 2", והופצה, אך למפקדי השדה הובהר במפורש, כי שני שלביה אינם תלויים זה בזה, וכי בתדריכים לפקודיהם הם אמורים לדון במפורט רק בתכנית החצייה, ולהזכיר רק כללית את פיתוח המתקפה מזרחה.⁵⁷ זו העדות היחידה שבידינו לגבי עובדה זו. ייתכן, כי אמנם כך היה, אך יש לזכור כי איסמעיל ושאזלי הסתכסכו עוד בטרם נפגשו כשר מלחמה וכרמטכ"ל, והסכסוך התעצם בעקבות המלחמה. בספרו ניסה שאזלי להצדיק את עצמו, ולהטיל את האשמה על כישלונות שונים על איסמעיל. אם, אמנם, נכונים דבריו, לפנינו דוגמה כיצד

השפיעו שיקולים מדיניים על תכנון מהלך, שנראה מוטעה, צבאית, לאנשי הצבא.

המשימות שהוטלו על הצבא

באחד באוקטובר 1973, חמישה ימים טרם היציאה למלחמה, הנחה סאדאת את אחד איסמעיל, שר המלחמה. בחלקו הראשון של המסמך ניתח סאדאת את הרקע. בהמשכו – ניסח את האסטרטגיה של ישראל, כפי שנראתה בעיניו, ועל בסיסה – את האסטרטגיה של מצרים ואת קביעת המועד למלחמה.

[– –]

ב. האסטרטגיה של האויב

עינינו הרואות, כי האויב הישראלי בחר במדיניות, המבוססת על הטלת אימה, על התיימרות בעליונות, שהערבים לעולם אין להם תקווה לבולמה. זה הבסיס של תורת הביטחון הישראלית, הנשענת על הרתעה פסיכולוגית, [על הרתעה] מדינית ו[על הרתעה] צבאית.

הנקודה המרכזית בתורת הביטחון הישראלית היא לשכנע את מצרים ואת האומה הערבית, כי אין טעם לקרוא תיגר על ישראל, ולכן, אין לנו מנוס מלקבל את תנאי ישראל, אפילו הם כרוכים באי-אלו פגיעות בריבונותנו הלאומית.

ג. האסטרטגיה של מצרים בשלב הזה

היעד האסטרטגי, שאני מעמיד בזה לכוחות המזוינים של מצרים, ושאני מקבל עליו את מלוא האחריות המדינית, לאור כל מה ששמעתי ולמדתי לדעת על הכנותינו, אפשר לסכמו בזו הלשון:

לערער על תורת הביטחון הישראלית על-ידי ביצוע פעולה צבאית בהתאם לאפשרויות של

* ראו בסוגיה זו את מאמרו של סא"ל מ' "העצירה האופרטיבית" של הצבא המצרי במלחמת יום הכיפורים", מערכות 327, נובמבר-דצמבר 1992 – המערכת.

56. שם, ע' 100.
57. שאזלי, עמ' 27-19.

58. סאדאת, נספח ב', עמ' 252-250.
59. שם, נספח ג', ע' 253.

הכוחות המזוינים במטרה להסב לאויב את האבדות הכבדות ביותר, ולשכנעו, כי המשך כיבוש אדמתנו תובע מחיר גבוה מדי בשבילו, ולכן, תורת הביטחון שלו – הואיל שהיא מבוססת על הטלת אימה פסיכולוגית, [אימה] מדינית ו[אימה] צבאית – אינה מגן פלדה, שאין להבקיעו, ויוכל לגונן עליו היום, או לעתיד לבוא.

הערעור על תורת הביטחון הישראלית יניב תוצאות מוגדרות לטווח קצר ולטווח ארוך. לטווח הקצר, יכול ערעור על תורת הביטחון הישראלית להביא לתוצאה ודאית, שתאפשר פתרון של כבוד למשבר במזרח התיכון. לטווח הארוך עשוי ערעור על תורת הביטחון הישראלית לחולל שינויים, שיביאו לשינוי יסודי בחשיבת האויב, במוראל שלו ובמגמותיו התוקפניות.

[– – –]⁵⁸

ארבעה ימים לאחר מכן, בחמישה באוקטובר 1973 – יום לפני היציאה למלחמה – שיגר סאדאת, הנחיה אסטרטגית לאחמד איסמעיל עלי, שר המלחמה והמפקד הראשי של הכוחות המזוינים:

1. בעקבות ההנחיה המדינית-צבאית, שנתתי לך

באחד באוקטובר 1973 ועל יסוד הנסיבות של המצב המדיני והאסטרטגי הנוכחי, החלטתי להורות לכוחות המזוינים להגשים את המשימות האסטרטגיות הללו:

א. לשים קץ למבוי הסתום הצבאי הנוכחי על-ידי הפרת הפסקת-האש החל בשישה באוקטובר 1973;

ב. להנחיל לאויב אבדות רבות ככל האפשר בכוח-אדם, בנשק ובציוד;

ג. לעשות לשחרור האדמה הכבושה בשלבים רצופים בהתאם לגידולם ולהתפתחותם של הספונות ולכישורי הכוחות המזוינים.

2. המשימות הללו יבוצעו על-ידי הכוחות המזוינים המצריים בעצמם, או בשיתוף-פעולה עם הכוחות

המזוינים הסוריים.⁵⁹

שיקום היחסים עם ברית-המועצות

גירוש היועצים והמומחים הצבאיים הסובייטיים ממצרים לא שם קץ ליחסים בין שתי המדינות. אדרבא, דווקא לאחריו החלה מצרים לקבל נשק וציוד רב. סאדאת סיפר, כי בעשרים ותשעה באוגוסט 1972 שיגר לברית-המועצות שדר, שבו ראה ציון-דרך ביחסים בין שתי המדינות, ובו כתב, בין היתר, כי הוא נותן לסובייטים עוד הזדמנות להוכיח את עצמם, ולהיענות לדרישות מצרים עד אוקטובר 1972, ולא – יהיה בן-חורין לקבל החלטות כראות עיניו.⁶⁰

בעקבות מכתבו הוזמנה למוסקווה משלחת מצרית בראשות עזיז-צדקי, ראש הממשלה,⁶¹ וביקורה (16-18 באוקטובר) הוכתר בהצלחה רבתי: הסובייטים הבטיחו לספק חטיבת טילים קרקע-קרקע "סקאד", טייסת "סוחוי" 20 ובסוף 1973 – טייסת "מיג" 23. בעקבותיה נחתמו עוד עסקות נשק: כך, למשל, כשביקר שר המלחמה איסמעיל במוסקווה בפברואר-מארס 1973. "הסובייטים עמדו בהבטחותיהם" – כתב שאזלי, והוסיף, "היינו מוכנים לקרב ככל שיכולנו אי-פעם להיות".⁶²

שיתוף הפעולה הצבאי עם סוריה

מצרים לא יצאה לבדה למלחמה. במהלך שנת 1973 התגבשה תכנית משותפת מצרית-סורית. בעשרה בינואר מונה אחמד איסמעיל למפקד הכללי של הכוחות המזוינים של שתי המדינות, ובהמשך תוכננו התכניות המשותפות – בין היתר, תוכננו תכנית להנחתת מהלומה אווירית בפתיחת המלחמה, שיטת הפיקוד ושיטת התקשורת בין שתי המפקדות, ונבדקו התכניות לאלץ את צה"ל להעביר עתודותיו האסטרטגיות מחזית לחזית. בשבעה ביוני 1973 קבע אחמד איסמעיל את המטרה האסטרטגית

גיוס תמיכה

במקביל לתכנון המערכה ולהכנות הצבא לבצעה, פעלה ההנהגה המצרית לגייס תמיכה – חיצונית ופנימית. לפתיחת המערכה, להתמדה בה וליכולת להפיק ממנה את התוצאות הרצויות נדרשה תמיכה בכמה תחומים: סיוע צבאי, סיוע מדיני וסיוע כלכלי. ניתן להבחין בכמה מעגלי תמיכה: מעגל המעצמות, מעגל בין-ערבי ומעגל המדינות האחרות.

הצבאית של המפקדה המשותפת.⁶³ בשבוע השלישי של אוגוסט 1973 נפגשו בנמל אלכסנדריה צמרות שני הצבאות – שישה מראשי צבא סוריה ושמנה מראשי צבא מצרים, ובראשם שר המלחמה והרמטכ"ל. בפגישה הוסכם, בין היתר, כי המועד הנוח ביותר לפעולה הוא בין שבעה לאחד-עשר בספטמבר, או בין חמישה לעשרה באוקטובר 1973, כאשר ההכרעה בין שני המועדים הועברה להנהגה המדינית.⁶⁴ משזו החליטה על אוקטובר, נקבע בסדרה נוספת של דיונים, כי המתקפה תיפתח בשישה באוקטובר. בשלושה באוקטובר טס שר המלחמה המצרי לדמשק, ותיאם את התיאומים האחרונים עם שר ההגנה הסורי ועם מפקדתו.⁶⁵

הכנת החזית הבין-ערבית והחזית הבין-לאומית

במהלך שנת 1973 פעלה מצרים לרכוש תמיכה בין-לאומית לקראת היציאה למערכה. במרוצת השנה הידקה את החזית הבין-ערבית. בתחילת השנה נערכו כמה כינוסים בין-ערביים, ובהם כינוס של מועצת ההגנה הערבית בינואר 1973, שבו ערכה המועצה תכנית לפעולה משולבת, צבאית ומדינית, נגד ישראל.⁶⁶ מצרים וסוריה חתרו להבטיח גם את האגף הירדני, וחיפשו דרכים לחדש את קשריהן עם ירדן, שנותקו בעקבות אירועים שונים בעבר; באוגוסט 1973 ביקרו שליחים מצריים ושליחים סוריים בירדן ובשנים-עשר בספטמבר הסתיימה בקהיר ועידת פסגה של מנהיגי שלוש מדינות העימות – סאדאת, אסד וחוסנין, ירדן חידשה את קשריה עם מצרים ועם סוריה, והבטיחה, כי לא תאפשר לכוחות צה"ל לעבור בשטחה, כדי לתקוף את סוריה מאגפה הדרומי.⁶⁷

סאדאת עיבד אסטרטגיה ליצירת מצב נוח במישור הערבי, במישור האפריקני, בקרב המדינות הבלתי-מזדהות ובאר"ם. במהלך שנת 1973 פעל לקבלת החלטות אנטי-ישראליות בכל הפורומים – בארגון לאחדות אפריקה, בוועידת המדינות הבלתי-מזדהות ובאר"ם – שם תמכו ארבע-עשרה (מבין חמש-עשרה) חברות מועצת הביטחון בהחלטה, שגינתה את ישראל, שיזמה מצרים. רק וטו של ארצות-הברית מנע את קבלת ההחלטה.

שלושה שבועות לפני שעת-האפס כבר הובטחה תמיכתן של יותר ממאה ארצות [סיכם סאדאת]. הרבה חודשים – מינואר עד ספטמבר 1973 – דרושים היו כדי להכין את העולם למלחמה: בזירה הבין-לאומית – עלידי החלטה של מועצת הביטחון... במישור הערבי – עלידי גיוס תמיכתן של כל הארצות הערביות, על כל חילוקי המדיניות שביניהן; במישור האפריקני – עלידי הפסגה של הארגון לאחדות אפריקה במאי 1973; ובמישור של העולם השלישי ושל הארצות הלא-מזדהות – בוועידת אלג'יר בספטמבר 1973.⁶⁸

הכנת החזית הפנימית

גם החזית הפנימית הוכנה למלחמה. כשנבחר לנשיאות נראה סאדאת בעיני כל כמועמד של פשרה וכאיש חלש, שלא יחזיק בשלטון זמן רב. מוקד הכוח העיקרי, שקרא תיגר על שלטונו היה קבוצת אישים, בראשות עלי סברי, שהיו מקורבים לברית-המועצות. באחד-עשר במאי 1971 פיטר סאדאת את חברי הקבוצה, וחלקם הושמו במאסר.⁶⁹ סאדאת ביסס את שלטונו כאשר המפלגה היחידה, שפעילותה הותרה במצרים, סרה למרותו. בעשרים ושישה במאסר 1973 הכריז סאדאת, כי לאחר כישלון שליחות חאפז איסמעיל לארצות-הברית הפך שלב "העימות הכולל" עם ישראל לבלתי-נמנע. הוא נטל לעצמו את ראשות הממשלה – כדי להכין את "העימות הכולל", הדיפלומטי והצבאי – וכעבור יומיים הכריז על עצמו גם כמושל הצבאי של מצרים, ומינה את ממדוח סאלם, שר הפנים, לסגנו, כדי שידאג להכנת מוסדות הפנים למערכה. בין היתר, הוחל בהקמת מיליציה עממית, שתסייע לכוחות הלוחמים, והשירותים הציבוריים ומוסדות הציבור הועמדו לרשות הכוחות המזוינים.⁷⁰

מאותו מועד הרבה סאדאת להכריז על התקרבות מועדו של העימות הכולל, במגמה ליצור את הלוח-הרוח הנכון לקראת המערכה. לדבריו, הוצאו יותר מ-127 מיליוני לירות מצריות על הכנת הארץ כולה למלחמה, כאשר התכנית התבססה על ההנחה, כי כל השטח שמאלכסנדריה עד אסוואן יהיה שדה-קרב, ולכל מפעל חיוני הוכנו חלופות. סאדאת הרבה לבקר ביחידות צבאו, כדי לעמוד על הכנותיהן, וכדי להסביר את הנחיצות שביציאה למלחמה בקרב. "הצבא המצרי הכין תכניות, שהותאמו לנסיבות המיוחדות, ובהן תכניות לחציית התעלה, לפריצת סוללת העפר שבגדתה המזרחית, להתבססות בראש-הגשר, לבלימת התקפות-הנגד של צה"ל על ראש-הגשר ועוד, וחייליו תורגלו במצבים השונים, שבהם יצטרכו לעמוד."⁷¹ לקראת תחילת אוקטובר הסתיימו ההכנות – החזית הפנימית והחזית החיצונית הוכנו למערכה, ההחלטה על מועדה התקבלה ובצוהרי שישה באוקטובר 1973 פתחו צבא מצרים וצבא סוריה בהתקפה מתואמת על ישראל.

המלחמה

כדי להבהיר את הסוגיה של צבא כמכשיר במדיניות חוץ, יפורטו בהרחבה שני עניינים, הנוגעים לסוגיה זו: המתקפה בארבעה-עשר באוקטובר, הממחישה את המשקל היחסי של שיקולים מדיניים ושל שיקולים צבאיים במערכה, וסיום המלחמה והסרת הכיתור על ארמיה 3, הממחישים את משקל המעצמות בכפיית מהלכים במלחמה.

המתקפה בארבעה-עשר באוקטובר

מקורות מצריים שונים מסכימים, כי המתקפה בארבעה-עשר באוקטובר באה בעקבות פניות סוריה, שביקשה ממצרים להקל מהלחץ על כוחותיה באותה עת.⁷² אחמד איסמעיל טען אחרי המלחמה, כי, למעשה, נועדה המתקפה

63. מלחמת רמ'אן, עמ' 57-58. במקור הזה מפורטים המועדים לשלבים שונים של התכנון. מקורות שונים, ובהם שיף, עמ' 24-26, וחשביה, עמ' 11-13, נוקבים מועדים של פגישות נוספות, ובהן פגישות בין נשיאי שתי המדינות.
64. שאזלי, עמ' 146-147; מלחמת רמ'אן, ע' 58.
65. שם, עמ' 58-59. לפי המקור הזה החליטו ההנהגות בין שתי סדרות התאריכים, ואנפי המבצעים החליטו, לפני שישה בספטמבר, על המועד המדויק. לפי שאזלי, ע' 149, החליטו שני הנשיאים על שישה באוקטובר כמועד היציאה למלחמה. מספרו של סאדאת (ע' 183) עולה, כי ההחלטה התקבלה בפגישה בינו לבין הנשיא אסד ב-28-29 באוגוסט 1973.
66. הרצוג, ע' 39.
67. הרצוג, עמ' 40-41; שיף, עמ' 26-27.
68. סאדאת, עמ' 180-182; מלחמת רמ'אן, עמ' 8-12.
69. סאדאת, עמ' 169-171.
70. סובל, ע' 70.
71. סאדאת, עמ' 182-183.
72. ההכנות הצבאיות לא יפורטו כאן. לפירושן ראו, בין היתר, שאזלי, עמ' 11-66; מלחמת רמ'אן, עמ' 25-55.
73. שם, ע' 99; שאזלי, עמ' 178-179; הייכל, ע' 225.

74. ראיון של אחד איסמעיל עם עבד אלאסתאר אלטוילה, **אלאסבוע אלערבי**, 14 בנובמבר 1974.
75. ראו לעיל.
76. שאזלי, עמ' 178-179.
77. כך גרס גם אברהם איילון במאמרו, "יום ה' 14 באוקטובר 1973 - מדוע 'נמחק מן ההיסטוריה' בספר זכרונותיו של סאדאת", ע' 19. איילון טען, כי דווקא שאזלי תמך בביצוע המתקפה, בעוד שאיסמעיל הסתייג.
78. שם, ע' 10; דחיית ההצעה להפסקת אש מצוינת, בלא ההקשר של פיתוח המתקפה, גם אצל סאדאת, ע' 193; הייכל, עמ' 223-224; קיסנינג'ר - שנים, עמ' 517-518.
79. איילון, ע' 11. על הסוגיה ראו מאמרי, "12.10.73 - עמדות הרמטכ"ל והדרג המדיני: צליחת התעלה, הצורך בהפסקת אש והדרך להשיגה".
80. דיין, עמ' 672-673. לפירוט המהלכים ראו שיי קורדובה, **מדיניות ארצות-הברית ב"מלחמת יום הכיפורים"**, עמ' 142-166. מתי גולן, שניתח את פעולות קיסנינג'ר ואת מניעיו במהלכים האלה, גרס, כי "קיסנינג'ר, כמובן, מעולם לא התכוון להתיר לישראל לחסל את צבא מצרים, זה היה משבש את תכניתו להיות המתווך בין הצדדים" (מתי גולן, **השיחות הסודיות של הנרי קיסנינג'ר**, ע' 83).
81. שם, ע' 99; קורדובה, עמ' 170, 175-176.
82. דיין, עמ' 702-703.
83. רבין, ע' 491.
84. לנוסח חוזה השלום ראו, למשל, עזר וייצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 378-398.

מלחמה. ניתן לומר, כי לולא ההתערבות הדיפלומטית היתה יד ישראל, מבחינה צבאית, על העליונה. ארצות-הברית התערבה במשבר כאשר צבא מצרים כבר איבד את תנופתו, ועבד למגננה, ואילו צה"ל היה במתקפה ובתנופה, ויכול היה להטיל הסגר על חלק ניכר של צבא מצרים, ולנטרל את הישגי הצבא המצרי בשלב הראשון למלחמה. זה ממחיש היטב כיצד יכולה דיפלומטיה לנטרל הישגים צבאיים, וזו דוגמה לגיוס תמיכה חיצונית - ארצות-הברית פעלה כפי שפעלה בשל אינטרסים שלה, אך נענתה לבקשת מצרים, והוכיחה בזאת את הנחת סאדאת, כי בכוחה ללחוץ על ישראל.

המשא-ומתן לאחר המלחמה

עם תום הקרבות נפגשו נציגי שני הצבאות לשיחות בק"מ ה-101 בכביש סואץ-קהיר. בתיווכו של ד"ר קיסנינג'ר, נחתם בשמונה-עשר בינואר 1974 הסכם להפדרת כוחות בין צבאות שתי המדינות. בסעיף האחרון של ההסכם נכתב:

ההסכם הזה לא יהיה בעיני מצרים ובעיני ישראל כהסכם שלום סופי. הוא צעד ראשון לקראת שלום סופי, צודק ובר-קיימא. לפי סעיפי החלטה 338 של מועצת הביטחון ובמסגרת ועידת ז'נווה.⁸²

ד"ר קיסנינג'ר המשיך במאמציו ובספטמבר 1975 בא הצעד הבא - מצרים וישראל השיגו הסכם ביניים, שיצר מציאות אסטרטגית חדשה. כפי שכתב יצחק רבין, שכהן אז כראש ממשלת ישראל, זה היה צעד נוסף בדרך הארוכה והסבוכה, שהחלה אחרי מלחמת יום הכיפורים, להוציא את מצרים ממעגל המלחמה, ולקרב את הסיכוי, שתיכנס למעגל השלום.⁸³ השלב הבא הגיע בשנים 1977-1979, עם ביקורו של הנשיא סאדאת בישראל וחתמת חוזה השלום בקמפ-דייוויד, חוזה שבעקבות חתימתו נסוגה ישראל, באפריל 1982, מכל חצי האי סיני.⁸⁴

סיכום - תוצאות המלחמה

האם השיגה מצרים את המטרות, שלמענן החליטה לצאת למלחמה?

צבא מצרים הצליח להשתלט על חלק מכברת-ארץ, שהיתה בידי ישראל מאז מלחמת ששת הימים, אך חלקה הניכר נותר בידי ישראל גם בתום המלחמה. הצבא המצרי הצליח להסב לצה"ל אבדות כבדות, וערער את הביטחון העצמי של ישראל. עם זאת, הוא נכשל בניסיונו להגיע אל הקו, שהתווה לו - קו המעברים. זאת ועוד, כוחות צה"ל הצליחו לצלוח את התעלה מערבה, ולהטיל הסגר על ארמיה 3, ולולא התערבות ארצות-הברית, היו יכולים לחסל ככוח לוחם, ואולי לשים בכך לאל את הישגי צבא מצרים, או לפחות להפחיתם מאוד.

אשר לתוצאות המדיניות - את אלו ניתן לבחון

לחמישה-עשר באוקטובר, ובשל הלחץ הסורי הוקדמה.⁷⁴ לעומתו, טען הרמטכ"ל שאזלי, כי הוא התנגד כבר מתחילה למהלך הזה, ואיסמעיל הבטיחו, שלא ימומש, אלא אם ייווצרו תנאים יוצאים מהכלל לביצועו.⁷⁵ שאזלי הוסיף, כי כאשר העלה איסמעיל באחד-עשר באוקטובר את הרעיון לבצע את המהלך, הוא שלל אותו שוב. בשנים-עשר באוקטובר טען בפניו איסמעיל, כי המהלך נועד להפחית את הלחץ על סוריה, ובצוהרי אותו יום אמר, כי זו החלטה מדינית.⁷⁶ נראה, כי, אכן, זו היתה החלטה של הנשיא סאדאת, שנכתבה על הצבא המצרי.⁷⁷

בהחלטה זו שטט, למעשה, סאדאת מידו הזמנות לסיים את המלחמה כאשר ההישגים של צבאו בידיו, ובטרם החל צה"ל לצלוח את התעלה - מהלך שהביא, בסופו של דבר, לכיתור ארמיה 3 ולסיום המלחמה במצב, שבו היה לצה"ל מאחז מסוכן ומאיים בגדה המערבית של התעלה. בשנים-עשר באוקטובר בלילה בא שגריר בריטניה במצרים לסאדאת בשליחות ממשלתו ובשליחותו של ד"ר קיסנינג'ר, שר החוץ האמריקני,* והציע הפסקת-אש. סאדאת מיאן לקבל את ההצעה, שכן צבאו עמד לפתח מתקפה מזרחית.⁷⁸ בדחותו הצעה זו ובהחליטו על פיתוח המתקפה, שבסופו של דבר נכשלה, אפשר סאדאת לצה"ל לצאת למתקפת הצליחה. באותה עת - בשנים-עשר באוקטובר - התלבטה הצמרת הביטחונית של ישראל האם לצלוח את התעלה ומתי. במהלך הדיון, בטרם קיבלה החלטה בעניין, התקבל מידע, כי עוצבות השריון המצריות קיבלו פקודה לצלוח מזרחה - כלומר, המתקפה המצרית קרובה. בעקבות המידע הזה הופסק הדיון על הצליחה, והכוחות נערכו לקבל את פני המתקפה.⁷⁹ ייתכן, כי ללא המידע הזה היתה מתקבלת החלטה, שלא לצלוח את התעלה, ואז לא היה נוצר המצב האסטרטגי, ששרר בסיומה; ייתכן, כי היו מחליטים לצלוח את התעלה, ואז היו הכוחות הצולחים נתקלים בכוח מצרי חזק יותר בגדה שמנגד, ומתקשים יותר למלא משימותיהם. בשני המקרים היה צבא מצרים במצב טוב יותר מהמצב אליו נקלע בעקבות ההחלטה לפתח את המתקפה מזרחית.

בעקבות החלטה זו צלחו כוחות צה"ל את תעלת סואץ, וב-24 באוקטובר השלימו את ההסגר על ארמיה 3. עתה נכנסה הדיפלומטיה לפעולה. השארת המצב בעינו היתה מבטיחה להשמדת ארמיה שלמה - מחצית מהכוחות המצריים, שצלחו את התעלה מערבה - או, לכל הפחות, היתה נותנת בידי ישראל קלף חשוב מאין כמוהו למיקוח בשיחות על סיום המלחמה. בשלב הזה החליטה ארצות-הברית לכפות על ישראל להסיר את המצור, ולאחר לחץ אמריקני כבד נאותה ישראל להסירו.⁸⁰ בעשותה זאת, ניצלה ארצות-הברית את מעמדה, כבעלת השפעה על ישראל. סאדאת הבין, כי ברית-המועצות לא תוכל להושיעו, ופנה לארצות-הברית, שתשפיע על ישראל להסיר את המצור. ארצות-הברית הצליחה לנטרל צעדים שונים של ברית-המועצות בעת המשבר, וניצלה את הצלחתה להעמקת השפעתה במצרים.⁸¹

זה ממחיש את השפעת הדיפלומטיה בקביעת תוצאות

בפרספקטיבה של זמן. ייתכן לבוחנן בכמה טווחי זמן. כך, למשל, ניתן לראות בהסכם להפרדת הכוחות (ינואר 1974) תוצאה לשעתה ובהסדר הביניים (ספטמבר 1975) תוצאה לשעתה. בשני המקרים כווננו הסדרים, שבמסגרתם נסוגו כוחות צה"ל מגדות תעלת סואץ, והיא נפתחה לשיט. מחד גיסא הושגה שבירת הקיפאון, ומאידך גיסא הסכימה מצרים להסדרים במתכונת, שדחתה טרם מלחמת יום הכיפורים – עם ציון מפורש, כי ההסכמים הם צעד לקראת שלום וללא התחייבות של ישראל, כי הם מהווים שלב ראשון בנסיגתה מכל השטחים.

ניתן לראות בהסכמי השלום תוצאה ארוכת-טווח של מלחמת יום הכיפורים.⁸⁵ בהסכם הזה החזירה לעצמה מצרים את כל שטחו של חצי האי סיני, וישראל זכתה לשלום עם מצרים גם בלא שתילץ לסגת מאזורים אחרים, שכבשה במלחמת ששת הימים – רצועת עזה, הגדה המערבית ורמת הגולן.

כפי שציפה סאדאת בצאתו למלחמה, אכן, שמה המלחמה קץ לקיפאון בסכסוך, והניעה תהליכים מדיניים. הדבר קרה למרות שצבא מצרים לא השיג אלא חלק מהמטלות, שהוטלו עליו. כפי שנאמר לעיל, אין בהכרח קשר ישיר בין התוצאות הצבאיות לתוצאות המדיניות. ייתכן, כי התוצאות המדיניות הללו התאפשרו הודות לשתי תוצאות צבאיות סותרות: מחד גיסא סיפקה הצלחת הכוחות המצריים להשתלט על חלק מהשטח, שהיה קודם בידי ישראל, ולהישאר בו עד לסיום המלחמה את הכבוד הערבי, שהתבטא במשפט: "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח". ייתכן, כי משהחזירה לעצמה מצרים את כבודה היה ביכולתה לוותר בכמה עניינים, שעליהם לא היתה מוכנה לוותר כאשר תפסה את כבודה כמחולל. מאידך גיסא הוכיחה הצלחת צה"ל לצלוח את התעלה, ולהטיל הסגר על ארמיה 3, כי הדרך הצבאית לא תוכל להניב תוצאות של ממש לאורך זמן. שכן, למרות התנאים הקשים שבהם החל את המלחמה, הצליח צה"ל להפוך את הקערה על פיה. צבא מצרים פתח את המלחמה בתנאים, שקשה לשער, כי ניתן להשיגם שוב; וגם בהם לא היה די כדי למנוע מצה"ל להשיג את הישגיו. מכאן ניתן להסיק, כי מצרים לא תוכל לסמוך על מלחמה נוספת, שתוכל להוביל להישגים מדיניים.

נראה, כי סינרגיה של שתי התוצאות עומדת בבסיס ההחלטה המצרית לנטוש את דרך המלחמה, ולעלות על הדרך, שהובילה לשלום עם ישראל. בראייה המצרית של טרם מלחמת יום הכיפורים, השלום היה התשלום, ששילמה עבור החזרת כל חצי האי סיני.

ספרות

גולן מתי, השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר, שוקן, 1976.

גזית מרדכי, תהליך השלום 1969-1973, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ד.

דיין משה, אבני דרך, עידנים ודביר, 1976.

הרצוג חיים, מלחמת יום הדין, עידנים, 1975.

ויצמן עזר, הקרב על השלום, עידנים, 1975.

חסן אלבדרי, טה אלמגדוב, ציא' אל דין זהדי, מלחמת רמ'אן – הסיבוב הערבי-ישראלי הרביעי, אוקטובר 1973, מאי 1974, בתרגום אמ"ן/חצב.

חשביה אריה, מלחמת יום הכיפורים, זמורה ביתן מודן, תשל"ד.

יעקבי גד, כחוט השערה, עידנים, 1989.

סאדאת אנואר, סיפור חיי, עידנים, 1978.

קורדובה ישי, מדיניות ארצות-הברית ב"מלחמת יום הכיפורים", הוצאת מערכות, 1987.

קיסנינג'ר הנרי, שנותיי בבית הלבן, עידנים, 1980.

רבין יצחק, פנקס שירות, ספריית מעריב, 1979.

שאזלי סעד אלדין, חציית התעלה, מערכות, 1987.

שיף זאב, רעידת אדמה באוקטובר, זמורה ביתן מודן, 1974.

שמיר שמעון, מצרים בהנהגת סאדאת, הוצאת דביר, 1978.

Kalb Marvin and Bernard, Kissinger, New York, A Deel Book 1975.

Heikal Mohamed, The Road to Ramadan, Collins, London, 1975.

Kissinger Henry, Years of Upheaval, Little, Brown and Company, Boston Toronto, 1982.

Sobel Lester A., Israel and the Arabs – The October 1973 War, Facts on File Inc., New York, 1974.

מאמרים וכתבות עיתונאיות

אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים – מטרות המלחמה ותכנית המתקפה", מערכות 250, יולי 1976. איילון אברהם, "יום ה-14 באוקטובר 1973 – מדוע 'נמחק מן ההיסטוריה' בספר זכרונותיו של סאדאת?" מערכות 266, אוקטובר-נובמבר 1978.

אלקדוס אחסאן, אח'באר אליום, 28 באפריל 1973.

ראיון עם ארנו דה-בורצ'גרייב, ניוזויק, 9 באפריל 1973. גולן שמעון, "12.10.73 – עמדות הרמטכ"ל והדרג המדיני: צליחת התעלה, הצורך בהפסקת-אש והדרך להשיגה", מערכות 327, נובמבר-דצמבר 1992.

סברי מוסא, אלחואדת', 16 באוגוסט 1974.

סאדאת בראיון עם עורך אל-אסבוע אלערבי, סוכנות הידיעות המזרח תיכונית (סימ'ח), קהיר, 8 באוקטובר 1974.

רביב יהושע, "נסיגות מוקדמים להסדר ביניים בין ישראל למצרים בשנים 1971-1972", מערכות 243-244, אפריל-מאי 1975.

בהקשר הזה כתב יצחק רבין, ראש ממשלת ישראל בעת חתימת הסכם הביניים, שסיים את כהונתו בעקבות הבחירות לכנסת במאי 1977: "כשסיימתי את כהונתי ביוני 1977, כבר החלו עמדותיהן של המדינות המעורבות ביותר בתהליך עשיית השלום – כלומר מצרים, ישראל וארצות-הברית – לנטות אל העבר נקודות מפתח מוגדרות. דעתי היתה, כי מאמציה של מצרים ליישב את הסכסוך, שבין הערבים לישראל, בדרכי שלום – תהליך שהחל לאחר מלחמת יום הכיפורים ונתרכל תחילה ביישוב הסכסוך בין מצרים לישראל – התגבשו לכלל מדיניות, שעברה כבר את הנקודה, שממנה אין חזרה. בקיץ 1977, כבר לא יכלה מצרים, כל עוד מוסיף סאדאת לעמוד בראשה, לשוב בה מדרכה. סאדאת שרף את גשריו עם הסובייטים. נותרה לו אופציה אחת בלבד: לשאת ולתת על יישוב הסכסוך במזרח התיכון (במקום לשוב לשימוש בכוח). הסכם הפרדת הכוחות ב-1974 – ויותר מזה הסכם הביניים ב-1975, הותירו לסאדאת, בעיקרו של דבר, רק דרך אחת ללכת בה: המשך המשאומתן עד להשגת שלום." (רבין, עמ' 570-571).